

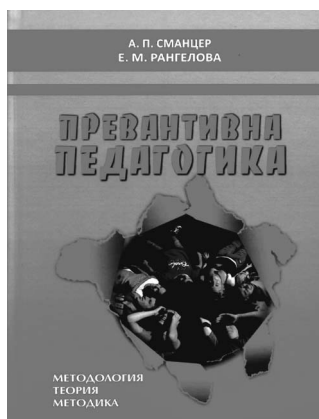
ПРЕВЕНЦИЯТА КАТО УСЛОВИЕ ЗА ЕФЕКТИВНА СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКА РАБОТА

Проф. дпн Федор Владимирович Кадол*

ГДУ „Франциско Скорин“,
гр. Гомел, Република Беларус

PREVENTION AS A CONDITION FOR AN EFFECTIVE SOCIAL-PEDAGOGICAL WORK

Feodor Vladimirovich Kadol

В системата за възпитание на децата и учещата се младеж особено значение придобива изпреварващото развитие на растящия човек, на формирането на негативно отношение към безнравствените действия и постъпки, към кон-

фликтите с другите хора, към грубостта и неуважението към родителите, учителите, възрастните хора и връстниците. В масовата училищна практика обаче, като правило, възпитателният процес се актуализира в онези случаи, при които в училището или в отделния клас става някакво събитие, свързано с отклоняващото се

* Проф. дпн Федор Владимирович Кадол е завеждащ катедра „Педагогика“ в Гомелския държавен университет „Франциско Скорин“, гр. Гомел, Република Беларус

поведение, с грубото нарушение на дисциплината и реда, с крещящата невъзпитаност на учениците. Причина за това е мудното протичане на възпитателния процес или в най-добрия случай – неговият мероприятияен характер. Не случайно А. С. Макаренко отбелязва, че недостатъчно целенасочено възпитаваме учениците; че започваме да се занимаваме с възпитание, ако ученикът вече е извършил нещо: скочил от трамвая, бутнал съседа, нагрубил учителя. До този момент не се занимаваме с ученика. Главното е той да не пречи на другите да работят и самият той да не нарушава училищните правила за добро поведение.

Не много по отношение на предупреждаващия и предпазващ характер на възпитанието се е променило и днес. Както и преди, се отделя внимание не на основните или личностно формиращите методи за възпитание, а на спомагателните и корекционните изисквания, на контрола, поощрението и наказанието. Те, както винаги, са необходими тогава, когато е станало или става негативното действие в живота на ученическия колектив или на отделния ученик.

Във връзка с това особено актуална е излязлата на два езика книга „Превантивна педагогика“, написана от известния белоруски педагог Анатолий Петрович Сманцер и българския професор Емилия Миленкова Рангелова (1). Думата „превенция“ (лат. *praeventio*) означава предупреждаване, а епитетът „превантивен“ се разбира като предпазващ от нещо лошо, негативно. В това е и педагогическото достойнство на издадената книга. Тя има особено значение за съвременната педагогическа теория и училищната практика, в частност и за повишаване на ефективността от работата на социално-психолого-педагогическите служби.

Преди всичко ще отбележим, че тази книга има изследователски характер. Тя е написана в противовес на авторитарно-санкциониращата педагогика, която се основава на педагогическия контрол и заплахите, отправяни към учениците от безапелационните изисквания и прилагането на наказания като стимули за изменение на отклоняващото се поведение на децата и подрастващите.

Практиката на училищното възпитание показва, че не винаги такива мерки дават положителен резултат. Те често водят до обратен ефект. Затова особено убедителна е концептуалната идея на авторите на превантивната педагогика за необходимостта от познаване на заплахите от последствията при нарушенията на нормите и правилата за поведение, за необходимостта от предварителните предупреждения за последствията от негативните прояви в ежедневното поведение, в учебно-познавателната и практическа дейност на учениците.

Съвременните ученици се нуждаят не толкова от порицания, а по-скоро от съвременна родителска и учителска помощ, от педагогическа подкрепа в трудни жизнени ситуации. За тази цел е необходима превантивната педагогика като отделно научно направление, а така също и като съответни предпазващи практически действия на учителите и родителите, на социалните педагози и педагозите-изследователи по отношение предпазването от отклонения в поведението на учениците. Задачата на превантивната педагогика е целенасоченото развитие у

децата и учащата се младеж на устойчиво негативно отношение към асоциалните прояви, към нарушенията на правните и нравствените норми, към изискванията на училищната дисциплина и социума.

Достатъчно съдържателен е разделът в книгата, разкриващ появата и развитието на превантивната педагогика като особено направление в психолого-педагогическата наука. Авторите основателно считат, че човешкото общество, още от древни времена, се стреми да предпази децата от негативното влияние на социума върху личностното развитие на подрастващите. Първоначалното възпитание в древността се осъществява на основата на нравствената принуда и забрани, чието съблюдаване е било задължително за всеки човек. Страхът от наказания и лишения от граждански права дълги години и столетия е основно средство за предпазване от отклонения в поведението и действията на човека. Както пишат авторите, в питагорейските училища децата са приучвани към самостоятелно преодоляване на трудностите. Затова древните учители не облекчават учебния труд на учениците, а ги предупреждават за възможните трудности в обучението и в гимназията.

Изучаването на монографията „Превантивна педагогика“ позволява да влязат в ежедневно общуване със студентите идеите на видни мислители от Средновековието, Просвещението, новото и най-новото време, свързани с превантивния характер на педагогическия процес. Превенцията се разглежда като една от най-важните цели на личностно-формиращата ефективност в работата с децата, които имат отклонения в поведението. В частност е подчертана мисълта за това, че възпитанието по своята същност, винаги поставя пред себе си превантивни цели. Във връзка с това особено позитивна е мисълта на Платон, който счита, че „Хората получили нравствено възпитание, стават добри, и не трябва да се подценява възпитаността, тъй като тя е най-прекрасното, което имат хората“. Не по-малко поучителни в този смисъл са и мислите на древноримския философ Сенека, който отбелязва, че основният резултат от възпитанието е усвояването на нормите за поведение, а основното средство за тяхното усвояване е превантивната сила на примера, а не назидателните проповеди и заповеди. „Трудно е да се овладее доброто с нравоучение, леко – с примери“ – пише Сенека.

Елементи на превенцията в педагогическия процес са очертани в трудовете на велики педагози и видни мислители като Ян Амос Коменски, Джон Лок, Жан Жак Русо и други. За всички тях са характерни хуманизма и вярата в собствените сили на детето, разбирането на значимостта на неговата природа и предразположеността му към доброто. По този въпрос авторите уместно се основават на Ян Амос Коменски, който счита, че училищното обучение и възпитание не трябва да бъде насилствено, че не трябва да се унищожава природата на детето, че не трябва да се смазва неговата самобитност и да се подложи тя на „обработка“ съобразно приетите образци и стандарти. Главната задача на учителя е да предпази юношата от негативните събласти на окръжаващата действителност, от безнравствените постъпки с помощта на разумни доводи и поучителни примери.

Подобни научни положения са намерени от авторите и в педагогическите съчинения на Джон Лок. Той също съветва да се развива у детето способност да управлява своите постъпки „чрез привички, които стават леки и естествени, ако се упражняват от ранни детски години“. В книгата е разгледана и ролята на френския педагог-хуманист от XVIII в. Жан Жак Русо. Според него, педагогическият принцип за превенцията се състои в оказване на помощ на детето за преодоляване на жизнените трудности, свързани с пороците и развитието на асоциалните качества.

Авторите систематизират богатия материал в произведенията на немските класици в областта на педагогиката (И. Ф. Хербарт, А. Дистервег), на руските класици в областта на педагогиката (Д. И. Писарев, В. Г. Белинский, Н. А. Добролюбов, К. Д. Ушинский, П. Ф. Лесгаф), идеите на видните педагози от съветския период (С. Т. Шатский, А. С. Макаренко, В. А. Сухомлинский), на българските учени – педагози (М. Герасков, Д. Кацаров). За всички тях е характерна тезата, че много от недобрите постъпки на децата и подрастващите се извършват от незнание, от отсъствие на жизнен опит. Именно затова те правят и извод, че от древни времена в педагогиката е актуална проблемата за превантивния характер на учебно-възпитателния процес, за социалната и психологическа грижа за децата.

Заедно с историческия обзор на разглеждания проблем, авторите отделят особено внимание на неговата научно-методическата и практическа разработка. Във втората глава на книгата се разкриват съдържателните и процесуални характеристики на превантивно-възпитателната практика, нейните научни закономерности и принципи, взаимовръзката между общо педагогическата и превантивната дейност с особеностите и съдържанието на нравственото възпитание на личността. От различни гледни точки е показано, че „в училищната практика не винаги се отчитат закономерностите на превантивната дейност, кредото на която е по-добре да предпазиш учениците при възникване на трудности в обучението и поведението, отколкото после да се занимаваш с тяхното превъзпитание“.

С голям интерес се възприема раздела за психолого-педагогическите особености на учениците, които са предразположени към отклонения в своето развитие. Към отрицателните причини за отклоненията от нормите авторите отнасят проявленията на комплекса за малоценност, постоянните или достатъчно чести нарушения на нравствените и правни изисквания, педагогическата занемареност и невнимателното отношение към проблемите на детето от страна на възрастните. Наличието на отклонения в поведението на децата и подрастващите е обусловено от неудовлетворяването на базовите потребности; от незащитеността на равенството с другите, на самоуважението и чувството за лично достойнство и самореализация.

В трета глава А. Сманцер и Е. Рангелова отбелязват, че отклоняващото се поведение често има положителна субектно-вътрешна основа. Тя е свързана с интелектуална развитост, която не отговаря на възрастовите особености; с ранното

проявяване на интереса към развитие на собствените способности. Всички тези индивидуални особености на подрастващите не винаги са в ползрението на учителите, родителите и социалните педагози.

Разглеждането на процеса за превенция на отклоненията от позитивно-личностната насоченост, авторите на книгата развиват, в известен смисъл, идеята на Л. С. Виготски за това, че училищното обучение е ефективно тогава, когато води, когато върви преди личностното развитие на учениците. На А. П. Сманцер и Е. М. Рангелова се е отдала възможност фактически да придадат на идеята на Л. С. Виготски по-мощно значение, показвайки възможностите за нейната реализация в цялостния педагогически процес. Всичко това е особено значимо не само за близкото, но и за перспективното развитие на проблема. Според тях, цялостният педагогически процес е призван да предпазва учениците и едновременно с това да способства за актуализация на онези личностни свойства и качества, които се намират в стадии на зараждане, т. е. да се върви пред личностното развитие на децата и учащата се младеж.

Особено полезна за представителите на педагогическата наука и педагогическата практика е четвъртата глава на книгата. В нея авторите разглеждат методиката на организация на превантивната дейност. В основата ѝ лежат целополагането и мотивацията в системата на превантивната дейност, формите и методите за нейната организация, превантивната насоченост на отношенията и педагогическото взаимодействие в системата „възпитател-ученик“. Във всички тези въпроси се подчертава мисълта за това, че превантивната учебно-възпитателна и социална работа има специфични особености на всеки етап от личностното развитие на учащите се. Те се отразяват върху характера на възникващите мотиви за признаване и внимание, върху новите впечатления и познания за окръжаващата среда, в постигнатите успехи и избегнатите неудачи.

Превантивната дейност се разглежда от гледна точка на приложение на традиционните методи за възпитание, както и техните иновационни модификации. В частност авторите обръщат внимание на етапността на превантивната дейност, на системното използване на методите и средствата за възпитание като превенция на отклоненията в поведението на учениците, като превенция на приобщаването на учениците към тютюнопушенето, алкохола и наркотиците. Всички тези въпроси се разкриват с ярки примери от живота на съвременните ученици и преди всичко на онези, които са с отклоняващо се поведение.

В монографията се отделя подобаващо внимание на основните действащи лица и институции, свързани с превенцията на отклоняващото се поведение сред учениците. В качеството на важна превантивна среда са определени: семейството, училището и извънучилищните институции. Възпитателната работа на всяка от тях се характеризира като фактор и предпоставка за успешна реализация на целите и задачите на превантивната педагогика. Ролята на семейството се разглежда в контекста на неговите основни функции и преди всичко репродуктивната, въз-

питателната и комуникативната. Родителите, ако желаят щастието на своите деца, са задължени да се грижат за моралното и физическо здраве на бъдещото дете. Затова са им необходими специални медицински знания, нравствена възпитаност и правна грамотност, умел анализ и отчитане на семейните традиции на по-възрастните поколения.

Училището заедно със семейството се характеризира като част от цялостната социално-педагогическа система. Нему се възлагат превантивни функции, свързани с формиране на способност у учащите се да противодействат и се отнасят избирателно към външните влияния. То трябва да предпазва децата от аморално и разрушаващо здравето поведение; да предпазва децата и подрастващите от нарушаване на правните норми. Цялата превантивна дейност на училището се проектира от авторите, като система от урочни занятия и извънкласни възпитателни форми за работа, нейната взаимовръзка със семейството, правозащитните органи и обществото като цяло.

В заключение трябва да кажем, че появата на книгата на А. П. Сманцер и Е. М. Рангелова е точно навреме. Тя има за цел да помогне на участниците в педагогическия процес да изяснят и дълбоко да осъзнаят причините и факторите, които обуславят отклоненията в поведението на децата и учащата се младеж и да предприемат навременни мерки за предпазване от негативни тенденции в поведението и развитието на личността, да им се помогне за развитие на миросгледната, нравствената и естетическата култура.

Всички научни положения в монографията, нейната методология, методическите глави са написани в съответствие с най-новите данни на антропологическата наука. Нещо повече, в книгата е реализирано изискването на К. Д. Ушински: ако педагогиката иска да възпитава човека във всички отношения, тя е длъжна да го познава също във всички отношения. Опората на класическото, на онова, което не е подвластно на времето е несъмненото достойнство на представената книга. Тя е много полезна и необходима за учителите, родителите, класните ръководители, методистите, социалните педагози и психолози.

БЕЛЕЖКИ

1. А. П. Сманцер, Е. М. Рангелова. Превентивная педагогика: методология, теория, методика. Минск, БГУ, — 263 с., 2008.
- А. П. Сманцер, Е. М. Рангелова. Превантивна педагогика: методология, теория, методика. Габрово, ЕКС-ПРЕС, - 263 с., 2011.